

A mű katalogizáláselméleti megközelítései a Párizsi Alapelvektől napjainkig

Történeti áttekintés

NÉMETHI-TAKÁCS Margit

Bevezető

A katalogizálás története során a katalógusban a mű jelentése és szerepe folyamatosan változott, formálódott. Különösen az utóbbi pár évtizedben nőtt meg a szellemi vagy művészi tartalom kifejezésének a jelentősége, köszönhetően *A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei (Functional Requirements for Bibliographic Records = FRBR)* című tanulmány létrejöttének.¹

A múlt század közepén az a megközelítés volt elfogadott, hogy a katalógus az egyes dokumentumokat tegye könnyen megtalálhatóvá. Ennek érdekében a dokumentum formai jegyeinek tükrözésére helyezték a hangsúlyt, és a dokumentumban foglalt szellemi tartalom, a mű, háttérbe szorult. Azaz a katalógusok a mű fizikai szintjéről mindig tájékoztattak/tájékoztatnak, a bennük foglalt szellemi tartalomról, a mű intellektuális szintjéről azonban nem minden esetben. Az FRBR megjelenését követően már egyre nagyobb hangsúlyt kapott a szellemi vagy művészi tartalom, vagyis a mű és hozzá kapcsolódóan a kifejezési for-

ma is. Az FRBR alapul szolgált az RDA (*Resource Description and Access = Forrásleírás és hozzáférés*)² létrehozásához, ahol már előtérbe került a mű és a kifejezési forma ismérveinek rögzítése is. Ma pedig már azt figyelhetjük meg, hogy egyre hangsúlyosabbá válik a katalogizálás során a mű ismertetőjegyeinek a felvétele.

A mű fogalma

A művet a bibliográfiai leírás szintjén nehéz megragadni. Általánosan elfogadott, hogy a művet szellemi vagy művészi alkotásnak tekintjük, amit csak annak valamilyen fizikai megtestesülésén keresztül ismerhetünk meg.

Elméleti síkon minden kreatív tevékenységnek két összetevője van: a szellemi tartalom és a fizikai előfordulás, ami a gondolatokat közli, ez lehet például nyomtatott szöveg. A művet az alkotó gondolatai alkotják, a mű fizikai előfordulása pedig hordozója, közvetítője ezeknek a gondolatoknak. Bár a mű

és annak fizikai előfordulása különálló entitásként léteznek, mégis egymásra támaszkodnak. A mű megfoghatatlan fogalmi megközelítés, csak akkor jut kifejezésre, ha valamilyen fizikai előforduláson keresztül közlik. A mű fizikai előfordulása nem tartalmaz saját szellemi tartalmat, tulajdonképpen nem más, mint a mű eszméit kifejező anyagi tárgy. Egy mű több fizikai előforduláson keresztül is kifejezhető, de egyetlen fizikai előfordulás sem képviseli a művet.³ Vegyük példaként *Kertész Imre Sorstalanság* című regényét. A mű maga a Kertész Imre gondolataiból kibontakozó történet, amely nem feltétlenül egyetlen fizikai előforduláson keresztül került közlésre. Az egyik ilyen fizikai előfordulás a könyv 1975-ben megjelent első magyar kiadása. Egy másik a 2017-ben megjelent 32. kiadás. A harmadik fizikai előfordulás a svéd fordítás, míg a negyedik a regény egy EPUB-formátumú elektronikus változata. Minden alkalommal, amikor a regény egy új változata készül, függetlenül a fordítástól, a hordozótól vagy a kiadástól, az a mű egy új fizikai előfordulása. Akár svédül, akár szerbül, akár nyomtatott formában, akár elektronikus dokumentumként, esetleg hangfelvételen keresztül, a *Sorstalanság* minden fizikai előfordulása Kertész Imre ugyanazon gondolatait képviseli, és ennek megfelelően ugyanazt a művet jelenti.

A mű elméleti megközelítéseiben az előbb bemutatott kettősség mindig is megvolt. Az FRBR megjelenése előtt az intellektuális szintet a mű képviselte, a fizikai szintet pedig a mű fizikai előfordulása. Az elmúlt évtizedekben az intellektuális szinten a mű mellett megjelent a kifejezési forma, a fizikai szinten pedig a példány mellett a megjelenési forma fogalma.⁴

A mű elméleti megközelítései

Bár már *Panizzi* katalogizálási szabályaiban⁵ is megjelenik a mű, vagy legalábbis megkülönbözteti a művet és az azt hordozó példányt, ennek ellenére a mű fogalmi megjelenésének főbb állomásait a *Párizsi Alapelvek* létrejöttétől járom körül. Ennek oka, hogy a jelenlegi hazai katalogizálás az ISBD (*International Standard Bibliographic Description* = Nemzetközi Szabványos Bibliográfiai Leírás) alapjain nyugszik. Maga a szabványrendszer az 1961-es Párizsi Nemzetközi Katalogizálási Konferenciának köszönhetően született, ahol megalkották a *Párizsi Alapelveket*. Nem deklarálták, hogy mi a mű, csupán a következőt fogalmazták meg: „A katalógus legyen hatékony eszköze a következők megállapításának:

2.2 a) *egy bizonyos szerzőnek milyen művei és*
b) *egy bizonyos műnek milyen kiadásai vannak meg a könyvtárban?”*⁶

A dokumentum rögzítette a katalogizálás alapelveit, meghatározta a betűrendes katalógus funkcióit, és megfogalmazta a besorolási adatokra vonatkozó legfontosabb szabályokat.

Az 1960-as évek végére azonban világossá vált, hogy a nemzetközi egységességhez nem elegendők ezek az alapelvek, hanem részletes és közös szabályok kidolgozására van szükség. Az ezt követő évek munkájának köszönhetően 1974-ben megjelent a könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása (*International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications* = ISBD/M), majd pedig az egyéb dokumentumtípusok leírásának szabályozása is elkezdődött. Ezek a szabványok azonban csak a feldolgozandó dokumentum bibliográfiai adatainak rögzítésére vonatkozó előírásokat tárgyalják, amelyek segítségével a bibliográfiai leírások elkészíthetők. Azaz a bibliográfiai leírások elsősorban a dokumentumot azonosítják, és tájékoztatnak a dokumentum bibliográfiai adatairól. Az ISBD-k alapján készített leírások önmagukban nem alkalmasak és nem elégségesek a katalógusban vagy bibliográfiában történő elhelyezésre, így a rendezhetőség és a visszakereshetőség érdekében a leírásokat ki kell egészíteni egységesített besorolási adatokkal (autorizált hozzáférési pontokkal). A bibliográfiai leírás besorolási adatainak közlésmódját, formáját szabályozó előírások és a besorolási adatok megválasztására vonatkozó előírások nem az ISBD-k, hanem más szabványok hatáskörébe tartoznak.⁷

Látható, hogy a bibliográfiai leírás előírásait rögzítő szabványok egy konkrét kiadás formai jegyeinek leírására helyezik a hangsúlyt. A besorolási adatok megválasztását,⁸ valamint a besorolási adatok közlésmódját, formáját meghatározó szabványok a dokumentum visszakereshetőségét biztosítják.⁹ Ezek közül a szabványok közül a címek egységesítésére vonatkozó szabvány¹⁰ alkalmas arra, hogy megjelenítsük a katalógusban a mű szintjét. Például az egységesített címnek köszönhetően kereshető vissza az, hogy egy fordítás melyik mű alapján jött létre.

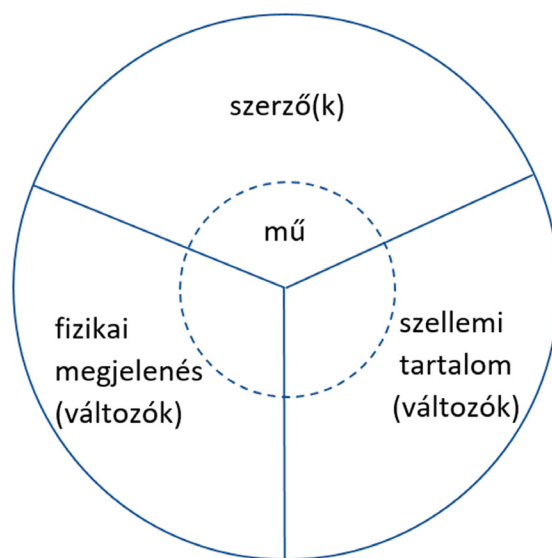
A mű és annak fizikai előfordulása elhatárolásához kapcsolódó elméletek hazánkban már az 1960-as évek végén, jóval az FRBR megjelenése előtt megfogalmazódtak, *Domanovszky Ákostól* és *Szelle Béltől* jelentek meg tanulmányok ezzel kapcsolatban. Domanovszky Ákos mind a hazai, mind a nemzetközi szakmának elismert alakja volt, részt vett az IFLA

szabványosítási munkálataiban.¹¹ Az ő megközelítésében „[a] leíró katalógizálás tárgyai [...] összetettek: legtöbbjüknek anyagi és szellemi aspektusa és komponense is van. A könyv szó hétköznapi jelentése világosan egy ilyen összetett tárgyra utal — ahhoz, hogy egy könyv létrejőjön, múlhatatlanul szükséges az anyagi komponens jelenléte éppúgy, mint a szelleme.”¹² „A katalógus a könyvről nemcsak mint anyagi objektumról, hanem annak szellemi összetevőjéről is megfelelő módon, mindkettőről a hozzájuk tartozó formai jegyek alatt, ad számot.”¹³ Ez utóbbi nemcsak az egy művet tartalmazó könyvekre igaz, hanem a gyűjteményes kötetekre is: „[a]z ebbe a kategóriába tartozó könyvek tartalma összetevődik, (például egy antológia novellái) elsikkadnak a katalógusban, nem jelennek meg ebben autonóm tárgyként. Ez persze még mindig nem jelenti azt, hogy ilyenkor a katalógus csak egy puszta anyagi objektumot regisztrál, szellemi egyáltalában nem. A katalógus-bejegyzés ilyenkor is kétarcú tárgyra utal, e tárgy szellemi összetevője azonban már a könyv összetett tartalmának az egésze, nem pedig a könyvben foglalt egyes művek.”¹⁴ Domanovszky Ákos a könyv és a mű fogalmának elkülönítése mellett azzal is foglalkozott, hogy mikor tekintünk két művet ugyanannak, és mikortól beszélünk új műről. Egy mű fogalma alá azoknak a könyveknek a körét rendelte, amelyek tartalmi rokonságuk alapján helyettesítik egymást. „Egységesített jegyek segítségével össze kell kapcsolni egymással azoknak a könyveknek a címleírásait:

1. amelyek teljesen azonos szöveget tartalmaznak [...];
2. amelyek ugyanannak a szövegnek az eredetijét és különböző nyelvű fordításait tartalmazzák;
3. amelyek tartalmának zöme, vagy központi része, magva azonos, de ehhez a központi részhez többkevesebb, azt terjedelemben esetleg messze meghaladó magyarázó függelék, toldalék csatlakozik – mégpedig a kiadás nyelvére tekintet nélkül [...];
4. amelyek ugyanazon szöveg, ill. szövegösszeállítás eredetijét és annak akár eredeti nyelvű, akár lefordított átdolgozásait tartalmazzák, bármilyen mértékű változtatásokon ment keresztül utóbbiakban az eredeti szöveg;
5. amelyek az egészet és önállóan megjelent részeit, szemelvényeit, kivonatát, ill. ezek fordításait tartalmazzák;
6. Az 1–5. pontok rendelkezései nemcsak az önállóan megjelent könyvekre vonatkoznak, hanem más művekkel, illetve szövegekkel egyetlen könyvvé,

bibliográfiai egységgé egybeolvasztva kiadott minden olyan műre, ill. szövegre is, amelyet függetlenül az őt magában foglaló könyv formai jegyeitől, a szabályzat saját formai jegyei alatt is fellelhetővé akar tenni a katalógusban.”¹⁵

Domanoszy Ákoson kívül Szelle Béla foglalkozott behatóbban a mű és ehhez kapcsolódóan a dokumentumcsalád fogalmával. Szelle Béla abból indult ki, hogy „[m]inden dokumentumra kivétel nélkül jellemző, hogy van létrehozója, szellemi tartalma és fizikai megjelenése. [...] Egyes dokumentumok között rokonság állapítható meg.”¹⁶ Azok a dokumentumok, amelyek rokonságban állnak, egy dokumentumcsaládot alkotnak. A dokumentumcsalád tagjait az a mű fogja össze, amelyből a dokumentumváltozatok létrejöttek. Ezek a dokumentumváltozatok nem mások, mint a mű fizikai előfordulásai. A szellemi tartalomban történő bizonyos változásoknak (pl. a mű más nyelvre történő fordítása) köszönhetően megkaphatjuk a műnek egy, az eredetihez képest újabb előfordulását. A mű egy újabb fizikai előfordulását eredményezheti egy, az előzőtől eltérő kiadás (2., 3. stb. kiadás) vagy az is, amikor a fizikai megjelenésben történik változás: például más hordozón jelenik meg; nem egy, hanem két kötetben jelenik meg; stb. Szelle Béla a dokumentumcsalád és a mű közötti összefüggést a következőképpen ábrázolta:

1. ábra

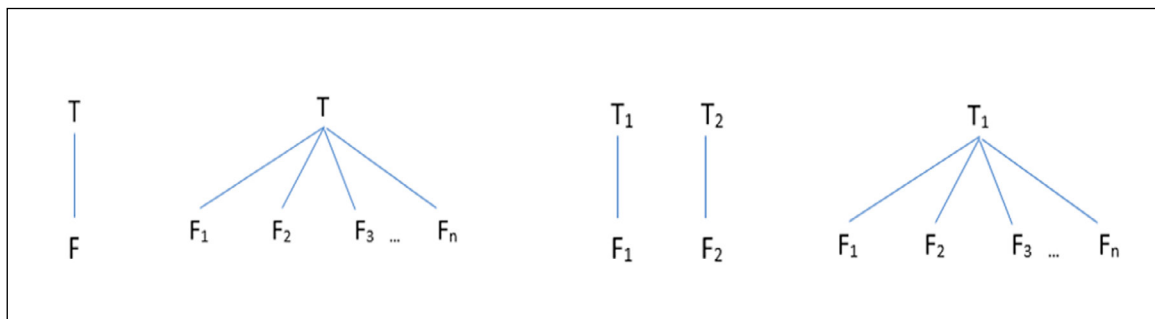
A dokumentumcsalád tényezői és a mű fogalmának köre¹⁷

Az ábra azt szemlélteti, hogy a dokumentumcsalád „tartalom”, „fizikum”, „szerző” és „mű” tényezőkkel rendelkezik.

Szelle Béla bemutatja azt is, hogy a négy tényező között milyen kapcsolat lehetséges, aminek eredményeképpen eljut a mű fogalmához:

- „[E]gy tartalom mindig feltételez egy fizikumot; egy tartalomhoz több fizikum is tartozhat”.¹⁸ Újabb fizikai előfordulásról beszélünk akkor is,

amikor a tartalom módosul, de nem olyan mértékben, hogy az a dokumentumcsaládból való kiválását eredményezné. Sőt, egy tartalom módosuláshoz akár több fizikai előfordulás is tartozhat. A következő ábra ezeket az eseteket szemlélteti:

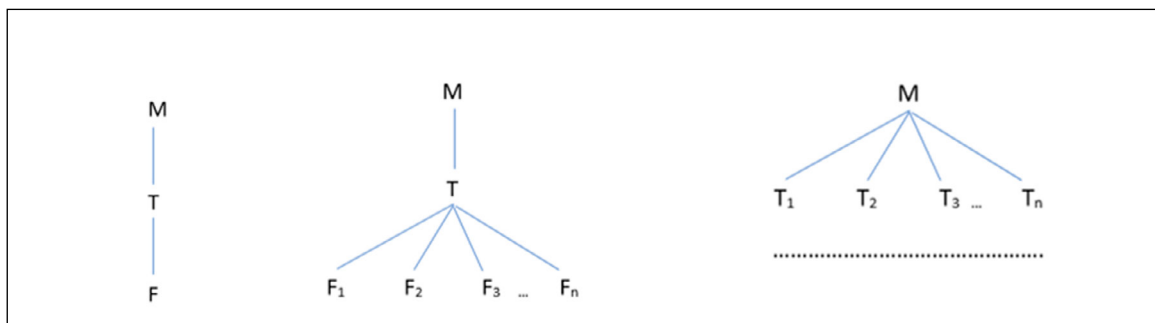

2. ábra

A tartalom és a fizikum kapcsolatai¹⁹

- Mű és a tartalom esetében is hasonlóan alakul a kapcsolat: „egy műhöz mint tényezőhöz tartozhat egy tartalom”,²⁰ ugyanakkor a műnek lehetnek tartalmi változatai is, azaz egy műhöz több tartalmi variáns is kapcsolódhat. Előfordulhat, hogy a tartalom olyan mértékű módosítást hajtanak végre, amelynek köszönhetően új mű keletkezik. A tartalmi módosulás révén létrejött új műhöz pedig szintén egy tartalom vagy több tartalmi variáns tartozhat.

- Ha a műhöz és a tartalomhoz mint tényezőkhöz hozzávesszük a fizikumot mint tényezőt, akkor a következőt kapjuk: „egy műhöz mint tényezőhöz tartozhat egy tartalom és egy fizikum mint tényezők; egy műhöz tartozhat egy tartalmi és több fizikai tényező; egy műhöz mint tényezőhöz tartozhat több tartalmi variáns és több fizikum.”²¹

3. ábra

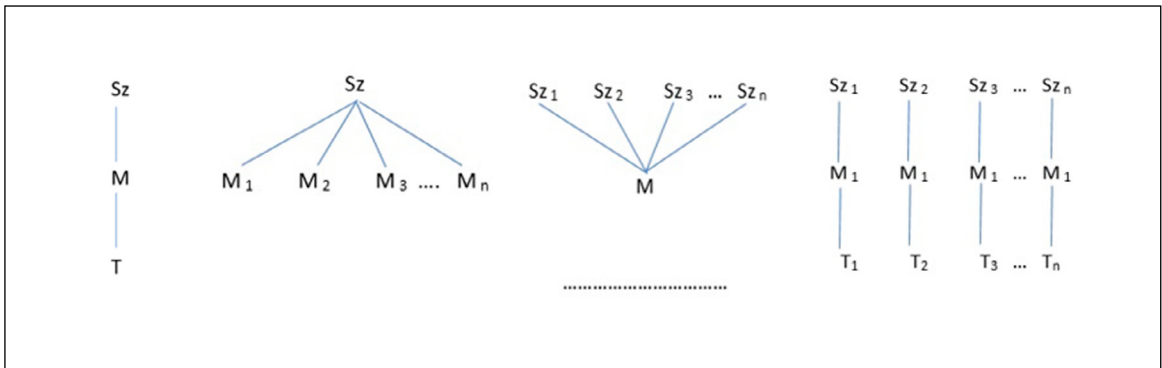
A mű, a tartalom és a fizikum kapcsolatai²²

- A szerző és a mű kapcsolata az előzőekhez képest már összetettebb. Egy szerző létrehozhat egy művet, de akár több művet is. Ez utóbbinak a fordítottja is megvalósulhat: egy szerző egy vagy több másik szerzővel közösen társszerzőként létrehozhat egy művet. Ebből következik a szerző–mű kapcsolatának az a variánsa, amikor egy szerző ugyanazon társszer-

zőkkel több mű létrejöttén is együtt dolgozik. Ez tovább bonyolítható azzal, hogy egy szerző lehet több mű egyéni szerzője, ugyanazon társszerzői kollektíva tagjaként egy vagy több mű szerzője, több különböző szerzői kollektíva tagjaként egy-egy mű vagy több mű szerzője, illetve a felsoroltak valamennyi kombinációja megvalósulhat.

- Ha a szerzőhöz és a műhöz mint tényezőkhöz hozzávesszük a tartalmat mint tényezőt, akkor a következő alapeseteket figyelhetjük meg: „egy szerző létrehozhat egy művet; egy szerző létrehozhat több művet; több szerző

(társ szerzők) létrehozhat egy művet; és a tartalom módosításai különböző szerzőktől származnak, azonban a mű mint tényező [...] változatlan marad.”²³

4. ábra

A szerző, a mű és a tartalom kapcsolatai²⁴

A mű mint tényező tehát nem más, mint „[a]z egy dokumentum-családhoz tartozó dokumentumokat összekötő szellemi rokonságot létrehozó tényező. A mű mint tényező nem természetes egység abban az értelemben, ahogy az az egy szerző, egy tartalmi változat, egy fizikai korpusz.”²⁵ „A mű mint tényező megfogalmazása a felhasználó tudatában, ill. a tájékoztatási rendszerben a következőket jelenti: A tartalmat és annak realizációit a dokumentum-család elnevezése (»bibliográfiai képe«) vonja egységbe. Ez az elnevezés tehát az összekötő kapocs a tartalom és a fizikum között. Az elnevezés az eredetre utal. Elemi megegyezhetnek a megtestesülés (fizikum) leglényegesebb formai jegyeivel. Minthogy nem tapad sem a szellemi sem a fizikai korpuszhoz, azok változásaira sem reagál, önmagában pedig szükségképpen nem változhat, tehát a legállandóbb tényező. Ez az elnevezés egy-egy dokumentum-család szimbóluma. Lényege a kollektív megállapodás. A dokumentumokban a változtathatatlant és az oszthatatlant fejezi ki. Az egyes dokumentumokkal szemben a mű azok absztrakciója.”²⁶

A mű jelenthet változatlan tartalmat, melyhez tetszőleges számú fizikai előfordulás csatlakozhat. Jelenthet azonban lényegesen változó tartalmat is; a mű mint tényező ez esetben szellemi törzsfjlődést jelképez. A szellemi törzsfjlődés olyan folyamat, mely a tartalom első változatától halad különböző mértékű és jelentőségű átdolgozásokon át mindaddig, amíg az eredetivel még azonosnak tekinthető.²⁷ De azt, hogy

mikortól tekintünk egy művet új műnek, Szelle Béla nem határozza meg.

Az ISBD-khez kapcsolódó tételszerkesztésre vonatkozó szabványban viszont már szerepelnek olyan esetek, amelyek részletezik, hogy meddig tekintünk egy művet az eredetivel azonosnak, és mikortól beszélünk új műről.

- Új művet kapunk, ha egy művet olyan mértékben átdolgoztak, hogy az átdolgozott kiadásban az átdolgozó minősül szerzőnek, illetve az átdolgozás következtében az eredeti műfaja megváltozott.
- Szépirodalmi művek (például az ifjúság számára) átdolgozott kiadása nem minősül új műnek, ha a műfaj nem változik meg.
- Magyarázatok esetén akkor beszélünk új műről, ha a magyarázott műből közölt részletek, idézetek vagy a magyarázott mű teljes szövege csak illusztrációként vagy függelékként járul az önállóan megjelentetett magyarázathoz.
- Ha egy műhöz (annak valamely kiadásához) önálló kiadványként jelent meg pótlás, mutató vagy kiegészítés, azt önálló műként kell kezelni.²⁸

A különböző dokumentumtípusokra vonatkozó ISBD-k és az azokat kiegészítő szabványok (mint például a betűrendbe sorolásra vonatkozó szabványok) kezdetben a cédulakatalógus építését segítették. Cédulakatalógusokban a mű megjelenítése az egységesített

címek rögzítésével valósulhat meg. Ennek köszönhetően kereshető vissza, hogy egy fordítás melyik mű alapján jött létre. A számítástechnika és az információs technológiák fejlődésének köszönhetően az 1980-as években megjelentek és fokozatosan elterjedtek az OPAC-ok (*Online Public Access Catalog*). Ezzel párhuzamosan az ISBD-k egyik alapfeladatuként határozták meg a számítógépes feldolgozás megkönnyítését, ami még az ISBD(M) (*International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications*)²⁹ 2002-es átdolgozásában is olvasható. Éppúgy, mint a cédulakatalógusoknál, az OPAC-ok esetében is az egységesített cím a hangsúlyos, mert az egy művel kapcsolatos különböző dokumentumok ennek segítségével köthetők össze. Például a *Victor Hugo* által írt *Nyomorultak* című mű egységesített, eredeti címe *Les misérables*, amelyhez a különböző nyelvű fordítások kapcsolhatók, így a magyar vagy bármilyen más nyelvű fordítás is. Az OPAC-ban történő keresésekkel összefüggésben is felmerült annak a lehetősége, hogy a műveket a katalógus más módon is megjelenítse. Ennek érdekében javaslatok születtek a keresési eredmények művek alapján történő klaszterekbe rendezésére.

Az alkalmazási környezetben bekövetkezett változások – mint például a számítógépes rendszerek elterjedése, nagyarányú adatbázisfejlesztések, az egyre bővülő, sokféle használói elvárás és követelmény stb. – a művek és példányok közötti alapvető kapcsolatok újragondolásához vezettek a katalogizálásban. Ennek eredményeképpen jött létre *A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei* című tanulmány, amelyet az IFLA 1998-ban tett közzé. A könyvtáros szakmában FRBR-ként közismertté vált koncepció az entitások és a kapcsolatok modellezésén alapul. A tanulmányban egy olyan elméleti modellt alkottak, amely meghatározza a bibliográfiai rekordban leírt entitásokat és a besorolási rekordok középpontjában álló entitásokat, és számba veszi az entitások közötti kapcsolatokat, valamint az entitások ismérveit. A modell létrehozása során figyelembe vették a nemzeti bibliográfiákkal és a könyvtári katalógusokkal szemben támasztott használói igényeket is.³⁰ Az entitások első csoportja tulajdonképpen egy négy szintű modell, ahol az első szintet a mű, a második szintet a kifejezési forma, a harmadik szintet a megjelenési forma és a negyedik szintet a példány jelenti. Ez a négy entitás a szellemi vagy művészi törekvéseknek a bibliográfiai rekordban megnevezett vagy leírt terméke. A modellben a mű mint „önálló szellemi vagy művészi alkotás” lett definiálva, melynek a korábbi katalogi-

zálási modellekhez képest egy sokkal részletesebb meghatározását is megismerhetjük: „[a] mű elvont entitás; nincs egyetlen olyan anyagi tárgy, amelyre valaki műként mutathatna rá. A művet egyedi megvalósításokon vagy kifejezési formákon keresztül ismerjük, de maga a mű csak a különböző kifejezési formák közötti tartalmi hasonlóságban létezik.”³¹ Mivel a mű egy elvont fogalom, ezért nehéz meghatározni, hogy miből áll, vagy hogy hol húzható meg a határvonal két mű között. Valójában ez kultúránként változhat. Bár az FRBR elméleti modell, a mű fogalmának tárgyalásánál előtérbe helyez gyakorlati szempontokat is. Ennek eredményeképpen kimondja például azt, hogy a szövegvariánsok, az eltérő nyelvű fordítások, zenei átiratok és elrendezések, valamint a szinkronizált vagy feliratozott filmváltozatok ugyanazon mű eltérő kifejezési formái. Például *Bartos Erika Bogyó és Babóca karácsonya* című művének az egyik kifejezési formája a magyar nyelvű szöveg, egy másik kifejezési formája az angol nyelvű szöveg, a román nyelvű szöveg pedig a mű egy újabb kifejezési formájának tekinthető. Abban az esetben, ha egy művet adaptálnak az egyik irodalmi vagy művészi formáról egy másikra, az eredményt új műnek kell tekinteni. Vegyük *Brian Friel* ír drámaíró *Apák és fiúk* című darabját, amely *Ivan Turgenyev* 1862-ben megjelent azonos című regényét dolgozza fel. A Brian Friel által írt darab már egy másik műnek számít, hiszen Turgenyev művét egy új művészi formára adaptálta. A mű entitásként való meghatározásának több célja van. Egyrészt segítségével megnevezhetünk egy elvont vagy művészi alkotást, és kapcsolatokat teremthetünk valamennyi, a művet magába foglaló önálló kifejezési formával. Másrészt lehetőség nyílik arra, hogy ugyanazon mű kifejezési formái között közvetett kapcsolatot hozzunk létre, amikor nincs mód arra, hogy közvetlen kapcsolatot teremtsünk az egyedi kifejezési formák között. Ennek értelmében kijelenthetjük, hogy a mű gyakran a leghatásosabb eszköz a kifejezési formák csoportosítására, hiszen a műnek adott név (cím) mindazon kifejezési formáknak vagy a kifejezési formák azon csoportjának a neveként szolgál, amelyben a szellemi vagy művészi alkotás megvalósul.³²

Az FRBR megjelenését követően létrejött a funkcionális követelmények elméleti modelljeinek családja, amelybe *A bibliográfiai rekordok funkcionális követelményein kívül* beletartoznak *Az authority adatok funkcionális követelményei* (*Functional Requirements for Authority Data, FRAD*)³³ és *A tárgyi authority adatok funkcionális követelményei*

(*Functional Requirements for Subject Authority Data, FRISAD*)³⁴ nevű modellek is. Az FR-modellecsaládra épül az RDA, amelyet 2005-ben kezdtek kidolgozni. Az RDA nem más, mint adatelemek, iránymutatók, előírások egy csomagja a könyvtári és kulturális örökségi források olyan metaadatainak létrehozására, amelyek a felhasználó-központú, kapcsolattal-alapú alkalmazások fejlesztése érdekében kialakított nemzetközi modellek szerint jól formálódnak tekinthetők. Az első tervezetet 2010-ben adták ki, 2017 áprilisával azonban befagyasztották ennek frissítéseit. Ezt követően a frissítéseket a *3R Projekt* eredményeként létrejött új *Eszközészlettel* vezették be.³⁵ 2020 végétől ez a béta verzió lett az RDA hivatalos változata.³⁶ Már az első tervezetben megjelenik az FRBR négy szintű modellje – *Dudás Anikó* konkrétan így fogalmaz: „a megjelenési forma, a példány, a mű és a kifejezési forma terminus megjelenése és a hozzájuk rendelhető attribútumok és kapcsolatok módszeres rögzítése.”³⁷ A régi szabályzatokkal szemben ez egy igen szembe-tűnő különbség. Az ajánlott katalogizálási munkafolyamat lépései is tükrözik a szemléletbeli fordulatot, ugyanis itt már elkülönül a megjelenési forma és a példány attribútumainak, valamint a mű és a kifejezési forma attribútumainak rögzítése.³⁸

Tehát az RDA első tervezetének az alapja az FR-modellecsalád. Ma már az RDA az *IFLA könyvtári referenciamodell*t veszi alapul. Az *IFLA Library Reference Model* (IFLA LRM)³⁹ azért is fontos, mert a szemantikus web technológiáját szem előtt tartva hozták létre. A szemantikus web pedig egy újabb lépés afelé, hogy az eddig csak a könyvtár adatbázisában kereshető bibliográfiai adatok a web más alkalmazásaiban is elérhetőek legyenek. Ez a szemantikus webhez köthető kapcsolattal-alapú tud megvalósulni. Az LRM létrejött a következőkre vezethető vissza: mivel a három modellt (FRBR, FRAD, FRISAD) különböző, egymástól független munkacsoportok dolgozták ki, ezért az egyes FR-dokumentumok eltérő szempontból megközelítve foglalják össze elemzéseik eredményeit. A könyvtári referenciamodell is kimondja, hogy mind a három dokumentum az entitáskapcsolati modellezésen alapul, viszont különböző megoldásokat kínálnak egyazon kérdésekre. Az IFLA LRM bevezetőjében a háttérrel megvilágító információk között az alábbiakat is olvashatjuk. Egy teljes bibliográfiai rendszerben a három modell együttes alkalmazásához komplex, alkalmi jellegű problémamegoldásokra van szükség, amelyekhez kevés útmutatás áll rendelkezésre. Ezért nyilvánvalóvá vált, hogy a funkcionális

követelmények családját össze kell vonni, és egyetlen összefüggő modellt kell belőlük létrehozni. Az egyesített modellen 2010-ben kezdett el dolgozni az FRBR Felülvizsgálati Munkacsoport. Több megbeszélés és egyeztetés után 2016-ban véleményezésre elérhetővé tették az új modellt, és a következő évben jóváhagyták azt.⁴⁰

Az új modell összesen 11 entitást azonosít, amelyek között a mű mint entitás „*egy önálló alkotás szellemi vagy művészi tartalma*”-ként⁴¹ került definiálásra. „*A mű léte együtt jár az első kifejezési formájának létrehozásával, mű nem létezhet anélkül, hogy ne legyen (vagy valamikor a múltban ne lett volna) legalább egy kifejezési formája. Egy mű utólagosan ismerhető fel, egyedi megvalósulásainak vagy a mű kifejezési formáinak tanulmányozása révén. A mű az a szellemi vagy művészi alkotás, amely a mű mindegyik eltérő kifejezési formája mögött meghúzódik. Ennek eredményeként egy mű előfordulásaként azonosított tartalom új kifejezési formaként alakulhat tovább.*”⁴²

Leszögezi továbbá, hogy „*a ténybeli vagy tematikus tartalmi hasonlóság ugyanakkor egymagában nem elegendő többféle kifejezési forma összecsoportosításához, és egy mű egyazon előfordulásaként történő értelmezéséhez.*”⁴³ Például ha két mű ugyanarról szól, de egymástól független szellemi vagy művészi erőfeszítés révén jöttek létre, akkor eltérő műveknek kell tekinteni őket.⁴⁴ Az LRM elméleti oldalról közelíti meg a mű fogalmát, de számos példát is szolgáltat a különböző entitásokhoz kapcsolódó alkalmazási területek gyakorlati szemléltetésére.

A 2020-ban megjelent RDA hivatalos változatának létrehozásakor az IFLA LRM-et vették tehát alapul; az új RDA 13 entitás és azok elemei szerint épül fel, általános információkat tartalmazó, tájékoztató fejezetekkel. Akárcsak az RDA eredeti változatában, itt is megjelenik a mű, a kifejezési forma, a megjelenési forma és a példány terminusa, valamint a hozzájuk rendelhető attribútumok és kapcsolatok.

Összegzés

Bár a *Párizsi Alapelvek*ben még nem definiálták konkrétan a mű fogalmát, viszont a katalógus kollokatív funkciójának meghatározásában már megjelent, ám a műre vonatkozó részletes meghatározást először az FRBR adta.⁴⁵ Eszerint a mű nem anyagi tárgy, hanem egy elvont entitás, amelyet kifejezési formákon keresztül ismerhetünk meg. A különböző kifejezési formák tartalmi hasonlóságuk alapján sorolhatók egy műhöz. Az LRM-ben a mű és a kifejezé-

si forma közötti kapcsolat már erőteljesebb: eszerint a mű nem más, mint a mű eltérő kifejezési formái mögött húzódó szellemi vagy művészi alkotás.⁴⁶ Mindezt megelőzően a katalogizáláselmélet hazai képviselőit is foglalkoztatta a fizikai oldal mögött létező intellektuális szint. Domanovszky Ákos a katalogizálás tárgya felől közelítette meg a művet, bár konkrét definíciót nem adott meg. Meghatározásában hangsúlyozza, hogy a könyvnek anyagi és szellemi összetevője is van. Szelle Béla meghatározása már jobban hasonlít a napjainkban elfogadott definícióhoz. Az ő értelmezésében a mű egy összekötő erő, amely a dokumentumokat tartalmi rokonságuk alapján dokumentumcsaládba sorolja.

A katalogizálási elméleteket megnézve látható, hogy a mű különböző definícióinak mindegyikében a művet egy olyan elvont dolognak tekintik, amely valamilyen szellemi alkotásnak eredményeképpen jön létre,

és elkülönül az azt hordozó fizikai előfordulástól. Csak az utóbbi pár évtizedben vált árnyaltabbá ez az elkülönítés, a négy alapentitásra (mű, kifejezési forma, megjelenési forma, példány) épülő olyan modellek megjelenésével, mint az FRBR vagy az LRM. A két új entitás, a kifejezési forma és a megjelenési forma megmutatja, hogy a mű milyen formában fejlődik ki, és hogy ez a kifejezési forma milyen megjelenési formában ölt testet, amelynek egyik darabja lesz a példány.

Napjainkra a mű fogalma egyre nagyobb szerephez jutott mind elméleti, mind gyakorlati megközelítésben. Ez köszönhető az FRBR, majd pedig az LRM elméleti modelljei létrejöttének, amelyekben a mű központi helyet foglal el. A gyakorlat valószínűleg követni fogja az elméletet, és a mű katalógusban történő megjelenítése egyre nagyobb hangsúlyt kap majd.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. Készítette az IFLA Bibliográfiai Tételek Funkcionális Követelményei Munkacsoportja. Ford. BERKE Barnabásné. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2006. 134 p. Hozzáférhető: <https://repository.ifa.org/bitstream/123456789/822/1/ifla-functional-requirements-for-bibliographic-records-frbr-hu.pdf> [Megtekintve: 2023.02.16.]
2. RDA: Resource description and acces [online] == RDA – Resource description and acces toolkit honlap: About oldal. [S.l.]: American Library Association – Canadian Federation of Library Associations – CILIP, cop. 2010–2022. Hozzáférhető: <https://www.rdatoolkit.org/about> [Megtekintve: 2023.01.23.]; Ld. még: About RDA [online]. == RDA Steering Committee honlapja. Utoljára frissítve: 2020. szeptember 10. Hozzáférhető: <http://www.rda-rsc.org/content/about-rda> [Megtekintve: 2023.01.23.]
3. HOLDEN, Chris. The bibliographic work: History, theory, and practice. == *Cataloging & Classification Quarterly*, 59. (2021) 2–3., p. 77–96. ISSN 0163-9374
4. Vö. uo., p. 82–83.
5. LEHNUS, Donald J. A comparison of Panizzi's 91 rules and the AACR of 1967. Urbana: University of Illinois Graduate School of Library Science, 1972. 42 p. Hozzáférhető: <chrome-extension://efaidnbmninnkpcapcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/4813959.pdf> [Megtekintve: 2023.02.06.]
6. A Párizsi Nemzetközi Katalogizálási Konferencia (1961. október 9–18.). == *Könyvtári Figyelő*, 8. (1962) 1., p. 1–8. ISSN 1586-5193. További hozzáférés weblapról: https://www.epa.hu/00100/00143/00159/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1962_01_01-08.pdf [Megtekintve: 2022.03.29.]
7. RÁCZ Ágnes. Bibliográfiai leírás, katalogizálás. 11., változtatlan kiadás. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000. 329 p.
8. Magyar Népköztársaság Országos Szabvány. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Általános előírások: MSZ 3423/1-83. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, [1983]. 4 p.; Magyar Népköztársaság Országos Szabvány. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Könyvek: MSZ-3423/2-84. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1984. 38 p.; Magyar Népköztársaság Országos Szabvány. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Időszaki kiadványok: MSZ 3423/3-86. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, [1986]. 17 p.
9. Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Fogalom meghatározások: MSZ 3440/1-83. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, [1983]. 5 p.; Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Személyek nevei: MSZ 3440/2-79. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1979. 32 p.; Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Testületek neve: MSZ 3440/3-83. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1983. 28 p.; Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Címek: MSZ 3440/4-81. Budapest: [Magyar Szabványügyi Hivatal], 1981. 14 p.; Könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szabályzat. Földrajzi nevek, mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai:

- KSZ/5. Közread. a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Budapest: OSZK, 2005. 32 p.
10. Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. A bibliográfiai leírás besorolási adatai. Címek: MSZ 3440/4-81. Budapest: [Magyar Szabványügyi Hivatal], 1981. 14 p.
  11. POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella. Domanovszky Ákos katalógizálás-elméleti munkássága. == Könyvtári Figyelő, Ú. f. 12. = 48. (2002) 3., p. 441–456. ISSN 0023-3773
  12. DOMANOVSZKY Ákos. A leíró katalógizálás tárgyai. == Budapest: Egyetemi Könyvtár, 1966. p. 7–62. (Könyv.: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei 3.) Az idézet helye: p. 24.
  13. Uo., p. 32.
  14. Uo.
  15. DOMANOVSZKY Ákos. A leíró katalógus alapfeladatai. == Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. 2. köt. Budapest: Egyetemi Könyvtár, 1964. p. 7–43. Hozzáférhető: https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/8867/EK_Evk_02_01_Domanovszky_7-43.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Megtekintve: 2023.02.16.] Az idézet helye: p. 33.
  16. SZELLE Béla. Bevezetés a katalógizáláselméletbe. 7., változatlan kiad. Budapest: Tankönyvkiadó, 1990. 264 p. Az idézet helye: p. 55.
  17. Uo., p. 56.
  18. Uo., p. 59.
  19. I. m. 59. oldalán lévő ábra alapján.
  20. Uo., p. 60.
  21. Uo.
  22. I. m. 60. oldalán lévő ábra alapján.
  23. Uo.
  24. I. m. 60. oldalán lévő ábra alapján.
  25. Uo.
  26. Uo., p. 62.
  27. Uo., p. 61.
  28. Magyar Népköztársasági Országos Szabvány. Leíró katalógusok bibliográfiai tételeinek szerkesztése. Könyvek: MSZ-3423/2-84. Budapest: Magyar Szabványügyi Hivatal, 1984. 38 p.
  29. International Federation of Library Associations and Institutions. ISBD(M): International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications. 2002 Revision. [S.I.]: IFLA, 2002. 72 p. Hozzáférhető: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/isbd_m0602.pdf](https://archive.ifla.org/VII/s13/pubs/isbd_m0602.pdf) [Megtekintve 2023.02.16.]
  30. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. I. m.
  31. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. I. m., p. 24.
  32. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. I. m.
  33. Functional Requirements for Authority Data (FRAD) [online]. == AZ IFLA honlapja. The Hague: IFLA Headquarters, [s.a.]. „The Functional Requirements for Authority Data (FRAD) is a conceptual model, initiated in 1999, as an extension and expansion of the FRBR model. The purpose of FRAD is to add a model for the description of authority data and relate that to the user’s needs.” Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/references/best-practice-for-national-bibliographic-agencies-in-a-digital-age/resource-description-and-standards/bibliographic-control/functional-requirements-the-frbr-family-of-models/functional-requirements-for-authority-data-frad/> [Megtekintve: 2023.03.10.]
  34. Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD): Final report [online]. == AZ IFLA honlapja. (BCM) Review Group aloldal. The Hague: IFLA Headquarters, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/functional-requirements-for-subject-authority-data/> [Megtekintve: 2023.03.10.]
  35. 3R Project frequently asked questions [online]. == Az RDA Steering Committee honlapja. Utoljára frissítve: 2020. szeptember 10. Hozzáférhető: <http://rda-rsc.org/node/551#09> [Megtekintve: 2023.01.23.]
  36. RDA FAQ – Gyakran feltett kérdések [online]. == Az RDA Steering Committee honlapja. Utoljára frissítve: 2022. február 22. [S.I.]: American Library Association – Canadian Federation of Library Associations – CILIP, [2015.]. Hozzáférhető: <http://www.rda-rsc.org/node/641> [Megtekintve: 2022.03.29.]
  37. DUDÁS Anikó. Forrásleírás és hozzáférés: Az új angol-amerikai katalógizálási szabályzat (RDA) és kritikája. == Könyvtári Figyelő, Ú. f. 22. = 58. (2012) 4., p. 727–750. ISSN 1586-5193. További hozzáférés weblapról: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00085/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_4_727-750.pdf [Megtekintve: 2022.03.29.] Az idézet helye: p. 734.
  38. Uo., p. 727–750.

39. RIVA, Pat – LE BOEUF, Patrick – ŽUMER, Maja. IFLA könyvtári referenciamodell: A bibliográfiai információk elméleti modellje [elektronikus dok.]. Ford. GAZDAG Tiborné. Budapest: OSZK, 2018. 99 p. Hozzáférhető: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017_rev201712-hu.pdf [Megtekintve: 2023.01.23.]
40. Uo., p. 5–6.
41. Uo., p. 19.
42. Uo.
43. Uo.
44. Uo.
45. A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei: Zárójelentés. I. m.
46. RIVA, Pat – LE BOEUF, Patrick – ŽUMER, Maja. I. m.

További felhasznált irodalom

IFLA Cataloguing Section Standing Committee: 2021–2023 Unit Action Planning. [S. l.]: International Federation of Library Associations and Institutions, 2021. 24 p. Hozzáférhető: https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/1887/1/action-plan_CAT_2021-2023.pdf [Megtekintve: 2023.01.23.]

(Beérkezett: 2022. március 30.)